

Preliminary scientific paper
UDC 616.31+362.17:39

Maid HADŽIOMERAGIĆ

Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Bosne i Hercegovine,
Sarajevo

PREVENCIJSKA I DJEČIJA STOMATOLOGIJA
U LJEKARUŠAMA I NARODNOJ MEDICINI STARE BOSNE*

I kod čovjeka od prije više stotina i hiljada godina, također je postojala stvaralačka inteligencija, kakva-takva, i on je nastojao da razmišlja i pronalazi, pa i u oblasti liječenja. Bolovi i bolesti su bili uvijek dobra inspiracija za smišljanje da bi se našao način za ublažavanje bolova. Ponekada nije trebalo nadahnutost, nego moć opažanja i uočavanja, pa je ona stvarala načine i sredstva za liječenje. Pamćenje lijekova, pa njihovo primjenjivanje na slijedeće i slijedeće bolesnike, dalo je empiriju, te se i tako stvarao i potvrđivao neki terapijski postupak ili se je i odbacivao. Netko je nekad uočio i zapamtio, pa na slijedećem događaju i primjenio na pr. da hladnoća ublažava zubobolju, pa preporučivao i drugim taj „lijek”, neznajući da to pomaže samo u nekim slučajevima (u jednoj fazi pulpitisa). No, važno je konstatovati da je evolucija saznavanja imala ovaj tok. Međutim, uslijed primitivizma i neznanja, i uslijed toga što su ova saznanja koristila za liječenje nestručna lica, počela je i deformacija ovog znanja. Takve osobe su iz raznih razloga nedovoljne kulture i inteligencije, velike mašte, sklonosti magiji, prevelike želje da pomognu, uplitanjem religije, i dr., prepravljale postojeće postupke ili izmišljale nove. Svaka misao, međutim, dok pređe preko nekoliko „jezika”, obično se deformiše, pa je tako i ovaj sistem usmenog predanja (primitivnih ljudi) sa osobe na osobu i koristio i štetio. Zato se u cjelokupnoj etnomedicini (pa i etnostomatologiji) mogu susresti znanja koja imaju nešto dobro i logično u sebi ili u zamisli. Tako je bilo, na pr. i sa znanjem o utjecaju toplote na izazivanje, povećanje ili smanjenje raznih zubobolja. Polazeći od osnovne činjenice da hladnoća umiruje (neku) zubobolju, iako je najlakše upotrijebiti hladnu vodu, modifikacijom se došlo do ideje da lijek može da bude i na pr. hladna rakija (ili posebno blaga, prva, zadnja, žestoka, prepeka, od loze, šljive, i td.). Varijanti ima onoliko koliko ih ljudska mašta može stvoriti. Ili se je protiv zubobolje koristio metod spržavanja „crva” u zubu, a to se po raznim „narodnim” receptima treba da obavlja: vrućom iglom (ili posebno i usijanom, novom, starom, pletećom, čistom, tuđom, svojom, i dr.); žicom (ovakvom, onakvom); i td.

* Rad je saopšten na 16. Stomatološkoj nedelji Srbije, Stomatološke sekcije Srpskog lekarskog društva, održanoj u Nišu 30. IX — 2. X 1982. god.

Na stvaranje naše zdravstvene kulture bilo je utjecaja sa raznih strana. Istoričar S. Trako o tome piše (1970): „U zdravstvenoj kulturi naroda u našim krajevima, postojala su u prošlosti tri osnovna i jaka utjecaja i puta u medicinskoj praksi: zapadni — evropski, koji je došao sa našeg primorja i preko bosanskih franjevaca; istočni — islamski koji predstavlja prihvaćeno, razrađeno i unaprijeđeno iransko i he-lenističko naslijeđe iz ove oblasti, i narodna medicina i nadržiljekarstvo. Djela iz opće medicine mogu se svrstati u dvije grupe: djela pisana za stručnjake, naučnim stilom i metodom i druga namijenjena širokim masama, za najširu upotrebu. Ova druga karakteriše se pristupačnim jezikom i jednostavnim metodom izlaganja.”

Pojavom pismenih ljudi (u našim krajevima) počelo je i zapisivanje ovoga znanja koje je sadržavalo uglavnom dvije vrste medicinskih podataka: dijagnostiku i terapiju.

Iz etnostomatološkog materijala, koji datira od prije više stotina godina, sa područja Bosne, evo, izdvojio sam u zasebni referat ovaj materijal. Naime, zbog obimnosti materijala, ja sam ga podijelio na više dijelova. Najlogičnija mi je podjela bila prema patološkim područjima, koje mi sada zvanično stručno nazivamo grane stomatologije. Iz iznešenog materijala će se vidjeti, da se dijagnoze i terapijski postupci za tretiranje patoloških stanja u potpunosti poklapaju sa današnjim nazivom ovog stomatološkog područja: Prevenijska i dječija stomatologija. Po tome se može zaključiti da je prevencija jedan logičan postupak, jer, evo, nastala je u vrijeme kada nije bilo škole, ali je bilo intelektualne prirodne pojave — logike. Koliko su ovi preporučeni postupci zaista i pomagali, to je druga stvar, ali oni su sigurno obavili jednu humanu medicinsku dužnost: davali su „vjeru” u izliječenje, a i to je dosta. U narodu zato i postoji vjerovanje da „od svake bolesti ima lijeka, osim od smrti”. Također, narod vjeruje da svaka bolest ima svoju ljekovitu biljku, i da je svaka biljka za nešto dobra. Optimizam bolesnika doprinosi svakovrsnom izliječenju, a stvarati optimizam u bolesnika je zadatak i savremene terapije.

Za lijekove se je najviše upotrebljavalo razno bilje (trave), ali su se dosta koristile i razne životinje ili njihovi dijelovi, pa i produkti (žuč, loj, med, mokraća, izmet, masnoće, i dr.). Kada se je bolest pojavila, prvo se je za pomoć obraćalo ukućanima (obično starijim), zatim susjedima, pa ako se pomoć nije ni tu dobila, onda se je išlo dalje, kod svećenika, hodže, pa i kod vračare, i dr.

U ovom vjerovanju mogu se naći i iskre zdravog shvatanja, a to se može opaziti i kroz ove narodne poslovice, koje je narod mnogo upotrebljavao:

„Hrđa jede gvožđe, a prljavština čovjeka”; „Lakše je bolest spriječiti, nego li liječiti”.

Interesantne su i narodne izreke koje nemaju medicinsku terapijsku vrijednost, ali odišu optimizmom i željom za boljim:

— Kada djetetu ispadne prvi (mliječni) zub, onda se dijete nagovori da ga baci preko kuće i da tada rekne: „Naj ti miše košćen zub, daj ti meni gvožđen zub”!

— Uj, zub kolik dub, dijete kolik ovi zub!

Zatim su interesantna ova narodna vjerovanja:

— Mati kada odbije od sise dijete, daje mu jedan kamen umjesto sise, da sisa, pa ga vele, nikad zubi neće boljeti.

— Trudna žena prelazi na Božić prije sunca tri put preko maša, zatim uzme mašu, pa je zubima zagriže govoreći: „Kako god crvi ne mogli ove maše gristi, onako ne mogli niti zube moga djeteta.”

— Na Bajram prije izhoda sunca sva čeljad po starini stisnu mašu zubima, da ih preko godine zubi ne bole.

— Djetetu do tri godine ne treba dati češalj u ruke, jer bi dijete češalj u zube metnulo pa bi mu zubi bili crni i uvijek ga boljeli.

— Od borova drveta (luča) prave se čačkalice za zube i nose uza se, te narod drži, da zubi zaboljeti neće.

A evo i narodnih uputstava da se postigne dobro zdravlje zubi i usta:

— Zdravo držati zube. Uzmi po litre bielog vina i po litre vode u jedan lončić od po oke, pristavi k vatri. Kad savrie, od vatre odmakni i metni jednu šaku kadulje neka se po sata kiseli i posliem prociedi u jednu gevzu, smiešaj unutra pečenu tipsu-olum i meda, zatim svaki treći dan prati. Imaš zdrave zube.

— Prvi zub koji djetetu ispadne treba stući i dati djetetu u nečemu da popije ili pojede, pa ga zubi nikada boljeti neće.

— Za uzdržat zdrave zube. Uzmi žuč taze zečju, izli je u usta, mučaj za jedan čerek sata, pak na dvor ispluj. Koje ti čitave zube zateče, oni te nikada boliti neće, a načete povadi. Prokušano e istinito.

— Korien od crnog trna, od šipka, od kupine, od koprive, sve sitno izreži i malo stučena stakla, ulij vode i pod busom svari i s vrućim zube peri.

— Dobro je ispirati zube varenim gavezom.

— Uzmi soli, dubčaca, žestoka sirćeta i peri zube.

— Svavi gradišike u sirćetu i peri zube na ovomu.

— Uzmi žuč od kozleta, ako e friška u pamuku na zubu drži, ako li e suva pomalo meći na zub.

— Vari brestov list, pod poklopcem, s onom vodom peri zube.

— Mlječika se kuha u bijelom vinu, pa se zubi time namažu svaki dan. Biće lijepi i zdravi uvijek.

— Iztuci liesta od biele loze, izažmi soka i mučaj usta.

— Uzmi jezgre od oraha i karamfila stuci zajedno, metni u rakiju i ovu rakiju pij i usta izmućavaj kako vidiš.

— Kad smrde usta uzmi metvice, potopi u vodu i s ovom vodom svako jutro peri usta i kad god se umiješ ispiraj usta, dobro je i zdravo.

— Komu smrde usta, neka stuče pelina i pomiješa s ostikom, i nek onim pere usta.

— Kada usta smrde uzmi metvice i metni u vodu i s ovom vodom svaki dan peri usta, iza toga isperi čistom vodom.

Z a k l j u č a k

Iz etnostomatološkog materijala, koji potiče od prošlih nekoliko stoljeća sa područja Bosne i Hercegovine, izdvojio sam u posebno područje ono što je iz prevencijske i dječije stomatologije. Ovi postupci iako nisu liječili, davali su „vjeru” u izliječenje i stvarali strpljivost u bolesnika, a i to je u terapijskoj nemoći bilo nešto.

Narod smatra da svaka bolest ima svoju ljekovitu biljku i da je svaka biljka za nešto dobra. Zato narod vjeruje da „od svake bolesti ima lijeka, osim od smrti”.

Navođeni lijekovi tj. razna sredstva, postupci, biljke i dr. se najvećim dijelom nalaze zapisani u staroj (ali priznatoj) medicini i u medicinskim knjigama praljekara (Hipopkrat, Ibn Sina, i dr.). Oni su bili poznati lijekovi, naravno u ono vrijeme. Bolesnici i druge osobe su nastojale da kopiraju rad i znanje tih ljekara, pa su ga pokušavali koristiti na drugima. (Kao što i danas svako misli, da je medicinu lako znati.) Pri tome ponavljanju su se dodavala i mijenjala svakojaka sredstva prema nahodanju tih mnogih „ljekara”. Tako deformisani konglomerat ovoga „znanja” je na kraju neko predao sigurnom čuvaru „narodu”. Tako se je ova „neznalačka medicina” nazvala „narodna medicina”, iako nije bila narodna, a ni medicina. Pao materijal ima istorijski i etnološki značaj, a namjenjena mladima, ima etički zadatak.

L I T E R A T U R A :

- ¹ Hadžiomeragić M.: *Stomatologija u jednoj ljekaruši iz Dalmacije*. Acta hist. med. stom. vet., Beograd, 1982, 1-2, 125-128. — ² Idem: *Bolesti usta u ljekarušama i staroj narodnoj medicini u BiH*. Zbornik radova XIII Stom. ned. Srbije, Beograd, 1978. — ³ Idem: *Bolesti zubi u staroj bosanskoj narodnoj medicini*. XIV Stom. ned. Srbije, Zbornik radova, Novi Sad, 1979. — ⁴ Idem: *Stomatološka dijagnostika u ljekarušama Bosne*. 29. Naučni sastanak Saveza nauč. društ. za istor. zdr. kulture Jugosl. Acta hist. med. stom. vet., Beograd, 1981, 1-2, 79-82. — ⁵ Idem: *Etnostomatologija Bosne i Hercegovine u XIX i XX vijeku*. Naučno savjetovanje (u štampi). — ⁶ Idem: *Načini liječenja koja su primenjivali berberi iz porodice Skaka u Sarajevu*. Acta hist. medic. stom. vet., Beograd, 1984, 1-2, 133-137. — ⁷ Idem: *Autentično pričanje jednog berbera-zubara (u štampi)*. — ⁸ Truhelka Č.: *Liječništvo po narodnoj predaji bosanskoj i po jednom starom rukopisu*. Glas. Zem. muz., Sarajevo, 1889. — ⁹ Glueck L.: *Narodni lijekovi iz bilinstva u Bosni*. Glas. Zem. muz., Sarajevo, 1892. — ¹⁰ Bratić T.: *Narodno liječenje*. Glas. Zem. muz., Sarajevo, 1908. — ¹¹ Steiner K.: *Bosanska narodna medicina*. Glas. Zem. muz., Sarajevo, 1903. — ¹² Jeremić R.: *Prilozi istoriji zdravstvenih prilika u BiH pod Turskom i Austro-Ugarskom*. Naučna knjiga, Beograd, 1951. — ¹³ Fazlagić H.: *Narodni lijekovi iz bilinstva u Bosni*. Glas. Zem. muz. Sarajevo, 1894. — ¹⁴ Kulinović M. F.: *Nešto o narodnom praznovjerju i liječenju u Muhamedanaca u BiH*. Glas. Zem. muz., Sarajevo, 1898. — ¹⁵ Dragičević T.: *Narodni lijekovi*. Glas. Zem. muz., Sarajevo, 1909. — ¹⁶ Čurčić V.: *Ljekovito bilje u BiH*. Zemalj. štamp., Sarajevo, 1922. — ¹⁷ Filipović R.: *Narodna medicina iz istočne Hercegovine*. Glas. Zem. muz., Sarajevo, 1968. — ¹⁸ Klarić I.: *Nekoliko narodnih ljekarija iz okolice Livna*. Glas. Zem. muz., Sarajevo, 1899.

Maid HADŽIOMERAGIĆ

Scientific Society for History of Health Culture of Bosnien and Herzegovina, Sarajevo

PREVENTIVE AND CHILDREN'S STOMATOLOGY IN TRADITIONAL FOLK MEDICINE OF ANCIENT BOSNIA

From the ethnostomatological records available, originating from Bosnia and Herzegovina from the past few centuries, I have selected documents relating to Preventive and children's stomatology. Although those methods did not heat, they made patients „trust” that they would be cured and made them more patient, so that can be considered some success in the helplessness of curing methods from those times. People believe that there is a herb for every disease, and that each herb can cure some disease. Consequently, there is a saying that there is a remedy for every disease but for death.

The medicines recorded, i. e. various remedies, methods, herbs, etc. have been for the most part recorded in ancient (but recognized) medical teachings and in medical books written by ancient physicians (Hypocrate, Ibn Sina-Avicena). Consequently, they can be considered medically recorded remedies, naturally at the level of medical knowledge of that time. The patients and other people as well, were trying to imitate physicians in their curing methods and made their own attempts in curing by application of such knowledge. (Like nowadays, people think that medicine is easy to be learned.) During such „practice” various remedies were added at the discretion of the laymen engaged in same. The conglomerate of „knowledge” deformed in such a way was finally handed down to the folk, its reliable protector. So, such unskilled medicine was given the name „traditional folk medicine”, though it cannot be considered folk's and it is not medicine, either. As historical documents and a moral for young generation, their ethical value should be appreciated.

(Rad je primljen u Uredništvu 14. VII 1986. god.)